

Faksimile:
Byggekunst 1-1957.
(ADs eksemplar er preget av
variert bruk gjennom 57 år.)
Forsiden viser interiør fra
Trond Eliassens egen bolig i
Oslo, side 60

Den kaleidoskopiske og kommenterende byggekunstspalten er signert Aina Dahle, professor ved AHO, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo. Hun er også kjent som Einar Dahle og har siden 1987 skrevet mer enn hundre arkitekturspalter i Mur/m+b. Dahle er diplomarkitekt fra ETH-Zürich, har egen praksis i Oslo, har vært gjesteprofessor ved RWTH-Aachen, reiser mye og gjerne, maler akvareller og tenker og snakker fritt og høyt: noe blir det aforismer av.

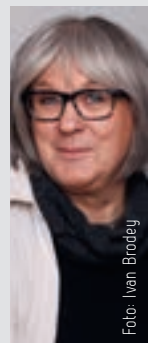

Foto: Ivan Brodey

byggekunst i mur+betong

PÅ GJENGRODDE STIER

2014 – et vendepunkt

av Aina Dahle

Feiringen denne våren gjennomsyret alt vi gjorde, sa og lyttet til. De gjengrodde stier ble mange. Og alt dreide seg om dem som drev på disse stier for 200 år siden. Siden den gang har vi fått togspor, veier, tunneller og broer, flyplasser og reklame. Og alle de dertil tilhørende transportmidler og media, alltid tilstede-værende og overopplyste, men avhengig av reklame.

YouTube og alle nettets reklamefinansierte samfunn og nettstedet har imidlertid et særtrekk: Reklamen har datostempel.

Reklamen er tidsåndens termometer. Den forteller sannheten om tiden og menneskene. Hus og biler forsøker å ligge i forkant, i protest mot eller forakt for tidsånden. Reklamen har ingen moralske skrupler og forteller i klartekst hva som skjer, hva som er tilgjengelig og egentlig hot og er derfor et sannhetsvitne uansett egne estetiske og etiske preferanser.

Jeg sitter med BYGGEKUNST Nr 1 1957 foran meg. Titter og leser som arkitekter pleier, blar bakfra som kvinner. Mange fine hus man fortsatt, eller nettopp nå,

kan lære mye av. Ikke bare nøysomhet, men også næringsvett, komposisjon, tenksomhet og hushold. Ikke noe er så billig som en god plan, et godt grunnriss. Og her er det mange slike.

Siporexhuset til Trond Eliassen presenteres i full bredde med tekst og omgitt av reklame. Reklame, ja det var det jeg ville fortelle om: Mens reklamen på nettet blir borte, nærmest mens du ser på, forblir reklamen på det trykte papir værende. Og man kan, mens man studerer noe helt annet, et trehus for

eksempel. Lære at 'rådhusgranitten' er en flammegneis. Sett sånt? Ikke bare en alminnelig gneis, nei. En flammegneis. På samme side leser vi at A/S Brødrene Een bygger tre, altså bygger hus av tre. Godt å vite hvis planen er god og snittet flott. For viktigere enn materialer og byggemetoder er først og fremst planløsningen, iscenesettingen av en families liv, en virksomhets produksjon eller tjenesteytelse. Selvsagt hører plan og snitt sammen med konstruksjon, og materialvalg påvirker detaljen og klargjør knutepunktene forbindelser og byggemetodens logikk. Det må la seg bygge.

«Håndverket var metoden», sa Are Vesterlid da han fikk Treprisen i 1962. Han visste altså hvordan huset var skrudd, spikret, murt, samlet. Utgangspunktet for et vellykket hus er definitivt den gode idé, den arkitektoniske idé. Den som gjennomsyrrer alt, styrer plan, utfordrer snittet og bestemmer fasadeuttrykk og materialvalg. Men akk hvor lite skal det til før alt går ad undas fordi metoden er misforstått, detaljen er oversett eller tegnet ut på en slurvet måte, uten at hjertet er med, kjærlighetsløst. At de utførende bommer er en sak for seg. Men at arkitekten skusler bort mulighetene er utilgivelig.

Men tilbake til sidene foran og bak huspresentasjonene i BYGGEKUNST nr 1 1957, reklamesidene som omslutter presentasjonen av flotte hus tegnet av Wenche Selmer, Ove Bang, Magnus Poulsson, Hans Dedekam Fürst, Harald Klem, Harriet Flaatten, Dagfinn Gjerde, Theo Volckmar, Christian Norberg-Schulz, Birger Lambertz-Nilssen og Trond Eliassen og bare ham: Trond Eliassen: En enebolig i byen, bak et gjerde, på et gjerde, presentert i denne utgaven av byggekunstpaltten.

På hver ende av presentasjonene side på side av herlig konsentrert reklame man leser med interesse. I dag kanskje mer enn den gang: for nå pågår rehabilitering av datidens hus. Og til det trenger vi informasjon. Kunnskap erverves gjennom opplyst reklamelesning. Hvordan skal slikt skje i fremtidens papirløse samfunn? Reklamen er heller ikke særlig opplysende i dag. Sponsorvirksomhet handler nå mer om navn enn produkt.

Men vi må vite hva A/S Brødrene Een driver med. Og det får vi vite. De driver med trehus, mens Leca leverer små, grå oppblåste leirkuler som benyttes i en

på-plassen-produksjon av letttaggregat-gulvplank. Den gang. Ikke nå.

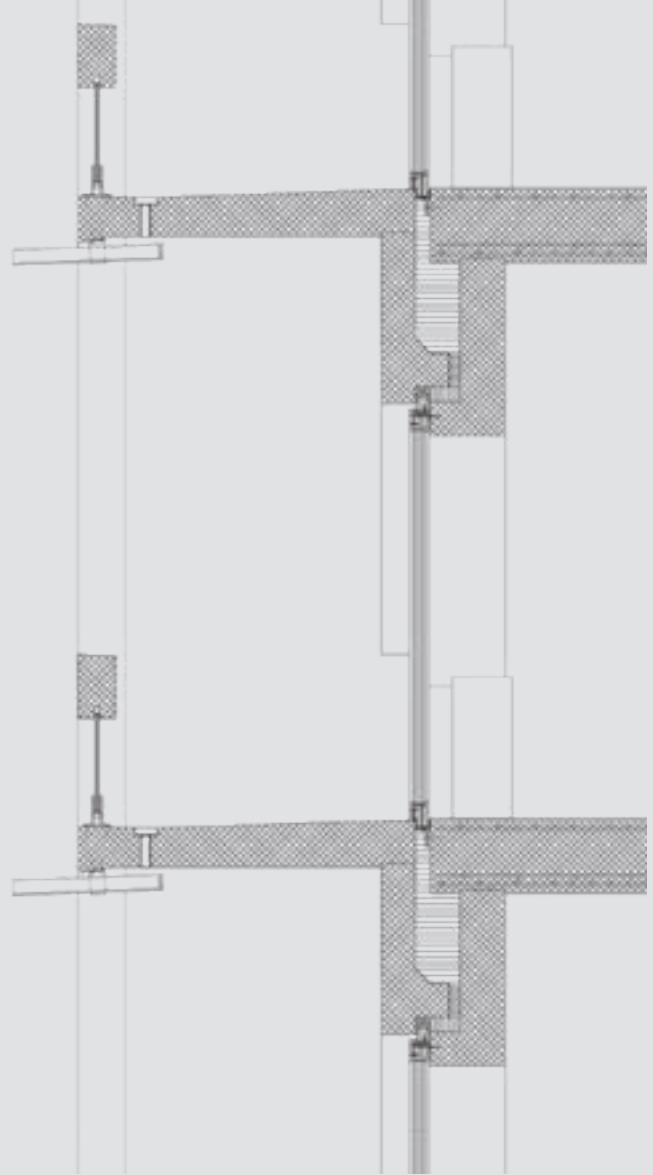
I dette nummer av mur+betong gjør jeg noe uhørt. Jeg presenterer et trehus (massivtre) som vant førstepræmie i en konkurranse om erstatningsboliger i Sveits. Tre er ok. Men det er verken byggemetoden eller byggematerialet som egentlig interesserer meg i denne sammenhengen. Det er planprinsippet, planløsningen og byplanideen som interesserer. Både i Sveits og i Professor Dahls gate. Og på Eiksmarka.

Glemte jeg å fortelle at tegl utgjør en viktig del av Eidsvollsbygningens kjeller-gulv og matlagingens mekka: gruen og bakerovnen? At kjellermurene er murt gråstein er neppe noen overraskelse. Lysning på gjengrodde stier? Neppe, for ingen av de norske hus som her vises, ville vært tillatt å bygge i 2014, da de ikke stemmer overens med forskrifter og

dagens trend som er det motsatte av det Knut Knutsen forsøkte å lære sine kolleger og studenter: nøysomhet.

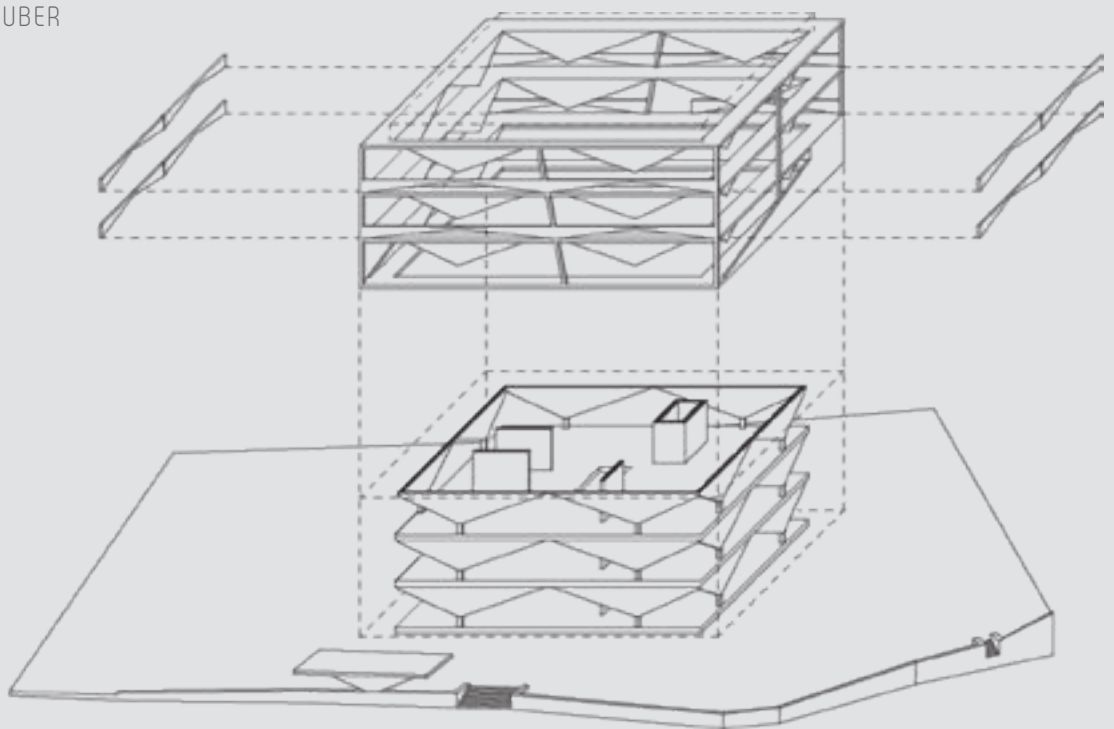
Det er derfor det er så vanskelig å begi seg ut på gjengrodde stier. Når jeg så viser Wenche Selmers trehus på Eiksmarka og med hennes egen tekst, er det for å vise med hvilken nennsomhet og omsorg hverdagen ble planlagt på knappest mulig areal, og hvordan rom males med lys og skygge. Av en kvinne som kunne og ville. Men akk, heller ikke dette huset rommer en vendesirkel og ingen trappefri adkomst. Men det er godt å komme hjem til huset i skogen.

Og reise ut igjen. Nok en gang til Sveits, denne gangen for å se hva en ung, kvinnelig grønnskolling får til med betong på et lite tettsted uten sentrum. Det lysner i skogen, det lauvast i li. Stien ligger åpen og man kan igjen finne frem, ikke lenger tilbake.

Betongbarneskole i Thal-Buechen
St. Gallen, Sveits, 2013

ARKITEKT: ANGELA DEUBER

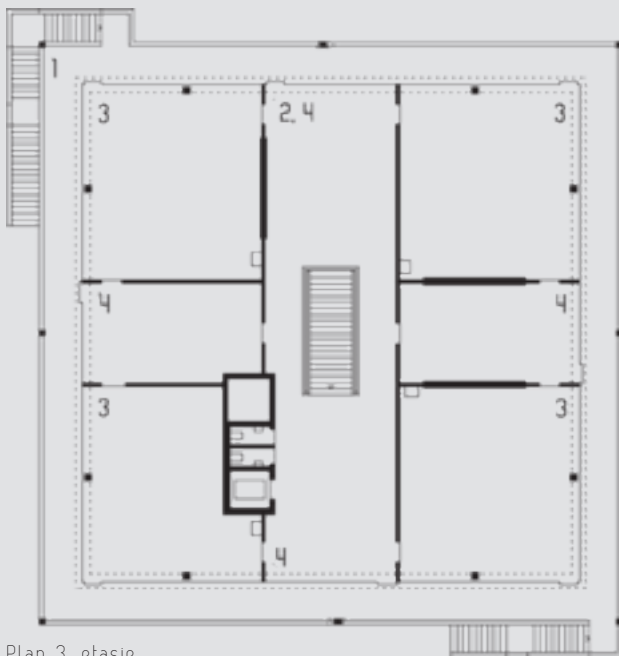

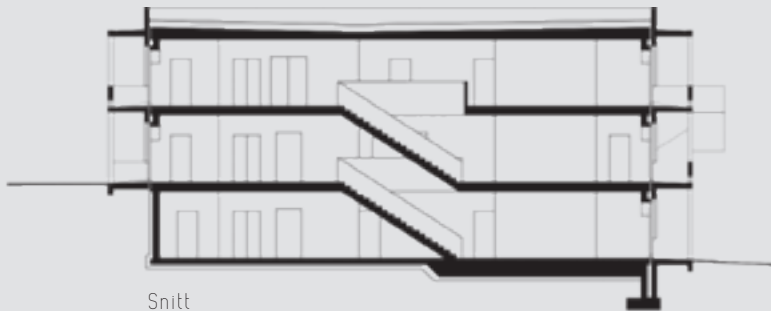
Fra nordøst. Spenningen mellom det massive lukkede og lette åpne er et resultat av kreftenes løp i dekker, vegger, støtter – den midtre trukket skrått til side som en gardin for å gi plass for inngangsdøren.

Fra biblioteket.

Plan 3. etasje

Snitt

- 1 balkong
- 2 hall
- 3 klasserom
- 4 grupperom

Plan 2. etasje

- 1 balkong
- 2 hall
- 3 samlingssal
- 4 kjøkken
- 5 bibliotek
- 6 lærerrom

Vi vet hva vi mener når vi snakker om det murale hus. Finnes det et tilsvarende uttrykk for betong? Et hus som bare kunne vært bygget i betong, hvilken karakteristikk kan vi gi det – helstøpt? Tja, kanskje det, både på stedet støpt og på fabrikk støpt. Helstøpt betong betyr ikke mer enn murte mur. Et muralt hus forteller at det ikke kunne vært bygget i noe annet material enn mur. Robert Maillards sine fantastiske betongbroer kunne ikke vært bygget i andre materialer enn armert betong. Zaha Hadids flygende betongvinger kunne lett vært produsert av aluminium eller moderne kompositter, ikke nødvendigvis betong, om aldri så helstøpt.

Dette lille skolehuset, som for øvrig ble meget rimelig, bygget for langt under budsjett, kunne faktisk ikke vært bygget i et annet materiale enn betong.

Ved første øyeblikk ekspressivt pirrende, men ikke formalistisk. Ved nærmere øyesyn blir man var en målrettet materialinnsats hvor spenningen mellom det massive lukkede og lette åpne er et resultat av kreftenes løp i dekker, vegger, støtter. Den midtre trukket skrått til side som en gardin for å gi plass for inngangsdøren.

Skolen er vakkert dimensjonert med tre etasjer hvor den nederste sitter lett inn i terrenget i bakkant. Branntrappene er plassert diagonalt i planen og nås via den omkransende svalgangen som sammen med de vertikale, 'utkragende' stolpe-skivene tjener som solavskjerming. Her er

Plan 1. etasje

- 1 svalgang
- 2 hall
- 3 barnehage
- 4 gestaltterapi
- 5 vaktmester
- 6 teknikk/lager

Fra nordvest

konstruksjonen en forutsetning for arkitektonisk kraft og romlige virkninger. De ortogonalt organiserte klasserom kompletteres av diagonale siktlinjer og lysføring mot rommenes ytre, øvre hjørne.

Den unge arkitekten (utdannet ETH 2002) klarte å bli prekvalifisert til arkitektkonkurranse (som hun vant i 2009) uten mer enn en stallombygging å vise til. Juryen var modig. Byggherren var modig. De folkevalgte var modige. Nå er de alle glade og har fått et stykke arkitektur som gir stedet en oppmerksomhet det aldri før har hatt. Og arkitekten har erfart at hun klarte det umulige, uten hjelp fra gamle, velmenende kolleger som skulle hjelpe henne gjennom den ofte vanskelige prosessen det er å bygge hus. Ved å vite hva hun ville og holde fast ved nettopp det, oppnådde hun respekt, forståelse og et fantastisk sluttresultat. Og stedets eneste busstopp er foran skolen, det nye sentrum i det lille stedet i Kanton St. Gallen, opp fra Bodensjøen.

Og altså: et betonalt hus. Betongveggene er 66 cm tykke, treverket lerk. Ikke russisk, Sveits har kortreist lerk. Patrick Gartmann i Conzett, Bronzini, Gartmann AG står for statikken. Og Valerio Olgiati og Christian Kerez har nå ikke bare Raphael Zuber som etterfølger, men en sterk kvinne: Angela Deuber..

Kilde: www.angeladeuber.com
TEC 21, 11. april 2014, nr 15-16
Foto: Schaub Stierli Fotografie

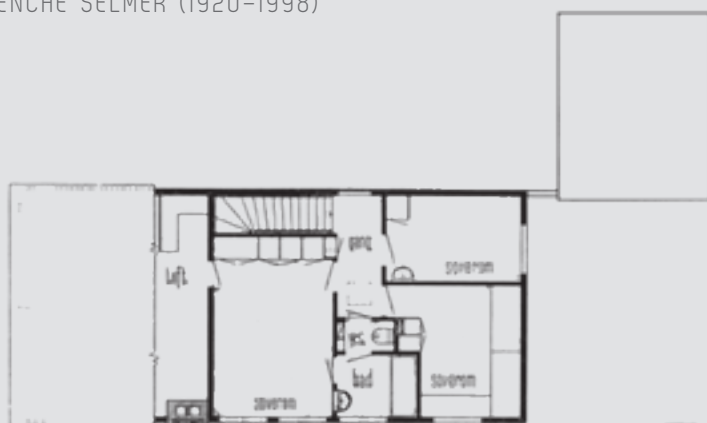
Balkong og rømningsstrapp

Enebolig i skog, 1955

ARKITEKT: WENCHE SELMER (1920–1998)

Plan 2. etasje

Plan 1. etasje

Plan kjeller

Byggekunst nr 1 1957 presenterer eneboliger av fem av arkitektene som ble uteksaminert i 1946 fra 'Kurs for krigsramte arkitektstuderende' på SHKS i Oslo: Trond Eliassen, Birger Lambertz-Nilssen, Theo Volckmar, Harriet Flaatten og altså Wenche Selmer som skriver:

«Dette huset er kommet til under vanskelige omstendigheter. De vanskeligste oppsto ad kunstig vei, idet reguleringsplan og vedtekter for strøket vedrørende takvinkel, møneretning, ytterpanel, vindski og fargevalg motarbeidet byggherrens ønsker og arkitektens krav. Når jeg nu ser Maaruds pakkehus og andre forundringspakker som nærmeste naboer, angrer jeg bitterlig at jeg på ett punkt lojalt fulgte vedtektene, nemlig den som dikterer den for meg ubrukelige takvinkel på 22,5 grad, dog etter hemmelig avtale med tømmermannen øket til 23. Den burde vært 30 grader. I det hele tatt fins det for tiden så mange ubegavede bestemmelser om hvordan hus skal bygges – arealbegrensning, knestokk, lysflate, helsefarlige balkongfremspring etc. – at det knapt nok er mulig også å ta hensyn til de krav som byggherren eventuelt måtte stille. Det er derfor et under at byggherren ett år etter innflyttingen ikke hadde annet å utsette på huset enn at

det mangler rom til tidligere ikke-omtalt familieførøkelse og elektrisk tog. For øvrig føyer huset seg inn i rekken blant dem hvor det er lagt vekt på å skaffe husmoren hyggelige og greie arbeidsforhold med sol på kjøkkenet, som har kontakt så vel med haven som med husets sentrale rom – spise, leke- og syrom. I stuen kan det spilles piano uten at sovende barn vekkes, og på kontoret kan der konsentreres uten kompleksskapende hindring av barns trang til utfoldelse.»

Jeg fastslår at Wenche Selmer ikke med ett ord snakker om restriksjoner på bruken av trematerialer som må ha blitt opphevet omtrent på denne tiden. Selv vokste jeg opp i et Torp-og-Torp-hus i nærheten. Vårt hus sto ferdig i 1953 og der var tomannsboligens gavll og midtbærer samt etasjeskillere i rasjoneringsdepartementets påbudte betong med 'langfasader' i tre i vedtektsfestet rødfarge. Slik oppsto hus og arkitektur side om side. Vi var alle fascinert av 'huset i skogen' som på

en måte bar i seg drømmen om et hus. Drømmebilen var Peugeot 403 Station-wagon. Den og den uopnåelige ultramoderne Citroën ID 19 kom begge det året, 1955, sammen med jetflyet Caravelle, alle fransk ingeniørkunst på topplan. For å minne om at du leser mur+betong; Peis og skorstein er murt i solid tegl.

Kilde: Byggekunst Nr 1 1957
Foto: Jens Selmer

Bolig i byen: Professor Dahls gate 46, 1956

ARKITEKT: TROND ELIASSEN, OSLO

Byen har mange boliger. Også eneboliger. Denne ligger i hans fars hage. En ikke uvanlig eplehageposisjon, rent bortsett fra at huset ligger i gjerdelinjen til gaten som gir adressen navn. Altså er det ikke snakk om en frittstående enebolig som man kan gå rundt, men et markant byhus som markerer grensen mellom det private og det offentlige. Og skillet er det blekgule gjerdet som har stått der lenger enn huset.

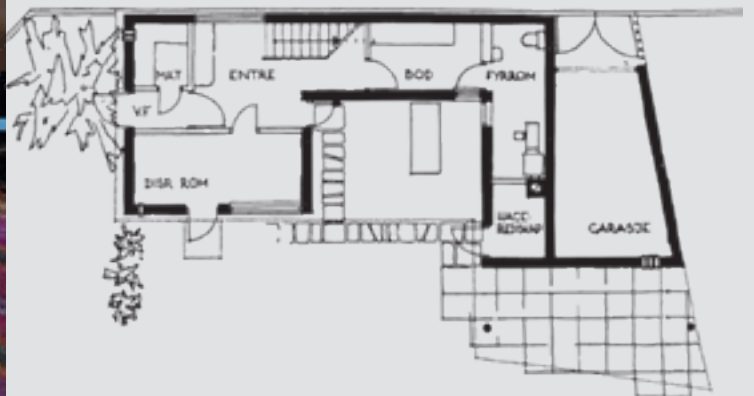

Men la meg begynne med begynnelsen og gi arkitekten ordet slik han fortalte om huset i artikkelen i Byggekunst Nr 1-1957:

– «Det er vanskelig å tegne hus til seg selv. Oppgaven vil nesten bli altfor fri. I dette tilfelle, som i de fleste, var det tomten som ga mulighetenes første begrensning – en eldre eplehage i Professor Dahls gate med hus og hauger mot syd og vest, og som nærmeste nabo restene etter et gammelt gårdsmiljø med spredte trehus. Den middels trafikkerte gaten mot nord gir et nokså

uensartet inntrykk av mange slags hus, i en hyggelig rotethet, og det var meningen at den nye bolig skulle falle noenlunde smidig inn i dette varierte gatebilde. Av denne grunn er tregrjerdet mot gaten ikke revet, og likeledes er det meningen at de gamle trær fortsatt skal dominere tomten. Men det er vanskelig å dempe den virkning av fremmedlegeme som et nytt hus alltid vil være i slike omgivelser. Huset er løst med selve leiligheten beliggende i annen etasje, for å komme

opp fra gatenivået, og for å få tilstrekkelig med lys og luft. Det har falt naturlig å åpne boligen mot syd og hagesiden og likeledes å lukke den mot nord og gaten. Ved naboen i øst skyter stuen seg frem for å fange et utsiktsgløtt mellom to hus, som ligger lenger inne på området. I første etasje finnes entré, garasje og vanlige kjellerrom, og under terreng er intet gravet ut. For øvrig er det forsøkt vist noenlunde måtehold og beherskelse med bruken av materialer og farger ute som inne.

Dette er vrient. Tanken har vært at når travle foreldre kommer hjem fra tretende arbeid, er det rolige og harmoniske virkninger de vil at boligen skal romme. Samtidig må den være såpass levende og variert at det ikke blir for utholdelig kjedelig å bo der. Innvendig er det tanken at den større høyde over spisekroken i fremtiden skal gi plass til en slags hems i stuen, og således bringe inn flere oppholdsmuligheter, varierende gløtt, spennende hjørner og trygge kroker. Likeledes er det utvendig forsøkt å leke med sterke relieffer og variasjoner, samtidig som bygningen på denne måten ikke faller så massivt inn i hagen.

Veggene er murt av Siporexblokker, som utvendig henholdsvis er skvettpusset og kostrappet, og betongdekket mellom første og annen etasje muliggjør alle utkrageringer.

Soverommene er foret med liggende, ubehandlet granpanel – ellers er øvrige vegger kostrappet. – Oppvarmingen skjer ved innblåsning av varm luft, og

oljetanken står under et av de overdekkede uterom. A.L. Høyer ved ingeniør Schaulund og ingeniør Odd Melvær har hjulpet meg igjennom alle bygnings-tekniske og varmesanitærproblemer. Hovedentreprenør har vært Asbjørn Langlien. Rørlegger: Fougner og Schau. Elektriker: Andersen og Dahlstrøm. Beslag fra Eek A/S, og Varme fra Varmluft A/S.»

Det ble heldigvis ingen hems. Legg merke til den vakre utvekslingen ved pipen, markert i planen like mye som i situasjonsplanen, og som gir plass til et flygel i et ellers svært knapt utmålt hus hvor alt har sin plass, også freden og hvilen. Tegningenes målestokk er 1:200. Som Frank Lloyd Wright viser arkitekten ikke snittet, men bildene og teksten forteller nok om den romlige sammenheng.

Og så er det et murhus og ser ut som et sådant. Det har murale kvaliteter som er sjelden vare i dag. Likevel er det planen som tiltaler meg. Den har de små overraskende tvister og tversprang,

sidesprang, om du vil. Man kommer opp trappen mot badet, men ikke mot døren til baderommet, den passeres med ærbødighet på 7 centimeters avstand med venstre skulder, for på toppen av trappen er det utsikten mot haven til høyre som tiltrekker seg din oppmerksomhet. Du går mot lyset og nærmest glemmer badet til venstre og soverommene til høyre, for du står nå inne i musikkrommet. Det er ikke stort, men rommer et flygel normalt forbundet med langt større rom og leiligheter. Flygelet er lett å passere på vei mot muren mot øst. Lyset fra høyre slår det fra venstre, men blikket blir trukket oppover i høyden mot venstre nettopp fordi rommet er høyere her. Du havner like fullt tilslutt i den innbydende stolen eller sofaen mot vinduet med blikket vendt tilbake mot peisen, spiseplassen og den høye delen av rommet. Kan det gjøres bedre? Hvor var kjøkkenet? Slike hus har pantry. Det holder.

Kilde: BYGGEKUNST nr 1, 1957, NAL
Foto: Nils Petter Dale, nispe@datho.no

Erstatningsboliger Quellengarten Aarau/Rohr, Sveits (prosjekt 2014)

ARKITEKT: ARGE-JÜRGENSEN, KLEMENT, LEIMGRUBER, ZÜRICH

De fleste i Sveits leier sine boliger. Utleier er som regel boligselskaper og finansinstitusjoner som eier og drifter boliggruppene som kan være spredt over hele landet.

Eksemplet her eies av boligselskapet Graphis som erkjenner at Sveits er inne i et tidsskifte. 77% av boligmassen deres er bygget før 1960, 15% mellom 1960 og 1990, bare 8% etter 1990. De fleste boligene er små, bygget i langsmale rekker med saltak ikke ulik det som ble bygget i Norge etter krigen og sjelden mer enn tre etasjer om man ser bort fra enkelte skiveblokker, lameller.

Innvendige trappehus med to-spennere er den normale adkomsten til leilighetens entrédør. Ytterveggene er mangelfullt isolert, og alle boligselskaper i Sveits gjør samme feilen som de fleste norske boligkooperasjoner og deres entreprenører: de følger lavenergitrenden og bygger massive, dype, energetisk korrekte, men arkitektonisk ytterst svake hus med mørke, uvennlige leiligheter med dårlig belysning, ofte ensidige med ensformig utsikt.

Så inviterer boligselskapet Graphis til en åpen arkitektkonkurranse for å sanere et eksisterende boligområde med de ovenfor omtalte smale, gamle saltakshusene. 70 konkurranseforslag ble innlevert og tatt opp til bedømmelse.

Vinneren, som vises her, overrasker med et oppslag med fem ulike lange, kun 9,4 meter smale boligrekker. Rekkene er bundet sammen med et trappehus med heis der rekken gjør en retningsendring. Grunnriset utnytter de slanke byggekroppene optimalt. Boligene har ingen korridorer, bare badet har et lite forrom som også gir tilgang til to andre værelser. Nesten på japansk vis følger det ene rommet det andre. Ikke rart at det første rommet man kommer inn i en slik leilighet er stuen eller kjøkkenet. Entreen er eliminert. Frekt og freidig. Forutsetningen for dette grepet er de meget romslige trapperommene som gir tilstrekkelig avstand og godt forhold til naboene samt lys, luft og utsikt. Et sosialt konsept som er velprøvd i flere andre sammenhenger ifølge artikkelen i medlemsbladet til SIA, det sveitsiske ingeniør- og arkitektforbund. Man kan si at leiligheten begyn-

ner i trapperommet, som samtidig er et fellesrom for opphold og lek.

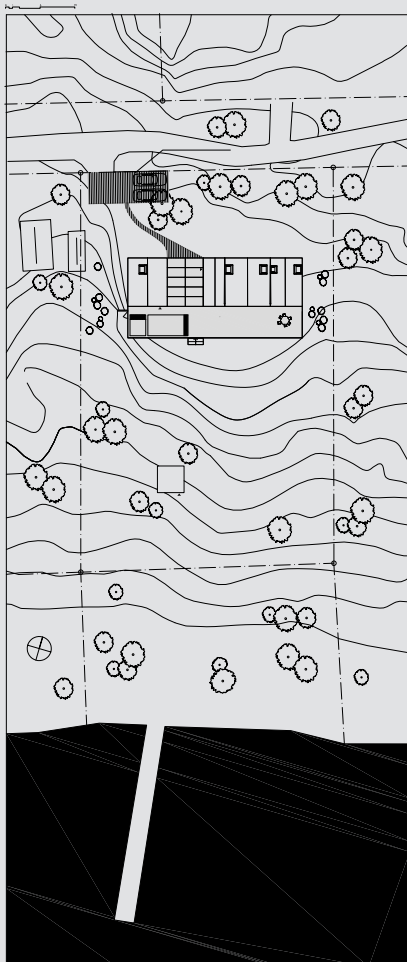
Med bærende yttervegger og et parallelt sjikt med innebygde skap defineres først og fremst en dagside og en nattside samt konstruksjonens bæreretning vaktet byggemetode og materialvalg. At det her handler om massive er mindre viktig. Gjennomlys er begrenset til de rom som kobles direkte med stuen, og rekkene lar seg orientere like mye øst-vest som nord-sør.

Og endelig er prosjektet et bevis på at areal og løpemeter fasade ikke er alt i et byggeregnskap, men at rasjonell produksjon, sympatisk repetisjon av like elementer, forutsatt smidig artikulering som motvirker ensformigheten. Dette er sosial boligbygging på høyt estetisk og praktisk nivå. Oppfordringen er: Les og lær, og stjel. Prinsippet er ikke patentert, men patentet for den som tror på en bedre fremtid for folk flest. Og som gjør noe med det. Ulikt norske entreprenører og boligselskaper, som bygger for å tjene penger og ikke tør å ta risiko.

Kilde: TEC 21, 4. april 2014, nr 14

Betonghytte i Lagnö, Sverige, 2013

THAM & VIDEGÅRD ARKITEKTER

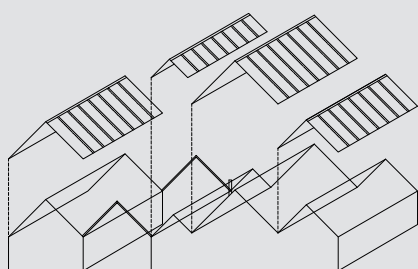
In situ-støpt utvendig blank betong, innvendig isolert og pusset og malt? Av slikt blir det få kuldebroer. De sammensatte ulikebrede nausthusene bærer på tvers. Bakveggen er lukket med enkelte hull til vinduer for soverommene som ligger i bakkant som entré, wc og kjøkken. To stålsøyler i 'dalbunnen' bærer gavlene og tar ned vannet fra taket? Et mellombygg av glass forbinder hovedhytta med gjesterom/atelier og tjener som overdekket uterom.

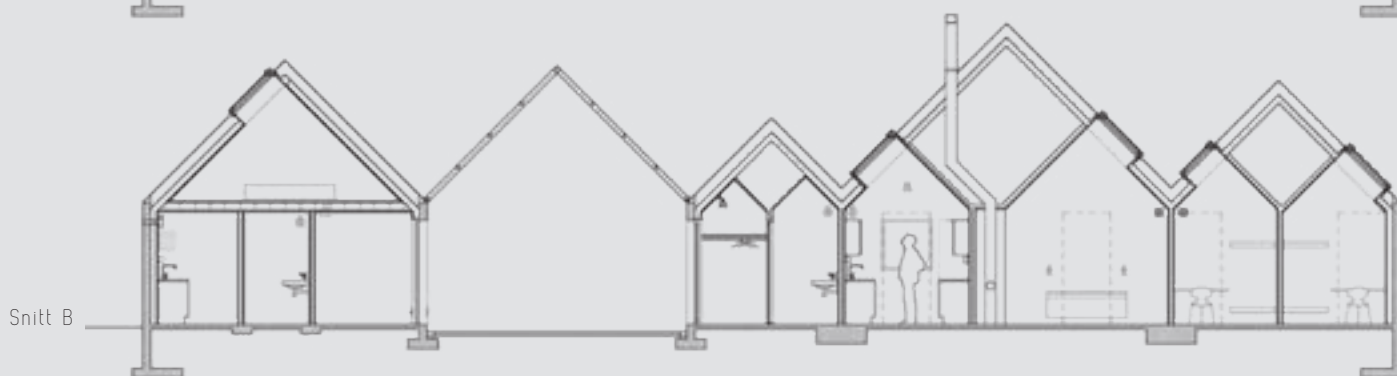
Oppslaget er frapperende enkelt: forskalingsplatebetont betong ute, asketisk ask-i-hvitt inne. Oppholdsrom i front mot

havet relativt smalt, men låner bredde av den større utsikten, et rom som aldri slutter.

Arkitektene er flinke til å bruke tradisjonelle elementer utradisjonelt, men man står igjen med flere spørsmål enn svar tiltross for en enorm mengde tegninger. Jeg vil så gjerne vite hva som skjer mellom det hvite indre og betongen. Verken i tak eller vegg synes det opplagt, men er det ganske sikkert. Om man hadde sett detaljsnittet.

Kilde: arkitekten, www.tvark.se. Foto: Åke E:son Lindman, Lindman Photography

1	entré	5	allrom/spisestue	9	tekjøkken
2	wc/dusj	6	terrasse	10	teknisk rom/vaskerom
3	kjøkken	7	basseng	11	peisovn
4	sov	8	gjesterom/atelier		

